

УДК 1.101.066

Т.А. Пода

ЕТИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ВИМІР МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СВІТУ

Навчально-науковий Гуманітарний інститут
Національного авіаційного університету

Анотація. У статті здійснено аналіз моральних основ міжнародних відносин глобалізованого світу, загальних і вищих інтересів людства як морально-правових засад загальноцивілізаційного поступу людства в епоху глобалізації.

Ключові слова: міжнародна мораль, національні цінності, загальнолюдські цінності, м'яка сила.

Вступ

Проблема співвідношення моралі і політики є однією з найскладніших в історії суспільно-політичної думки. Для людства третього тисячоліття характерними ознаками є кризові явища, пов'язані з розвитком сучасної цивілізації. Це так звані глобальні проблеми, які торкнулися всіх сфер життєдіяльності суспільства і людини та потребують нагального вивчення та вирішення, інакше людство приречене на самознищення. В основу міжнародної політики, одним із завдань якої і є вирішення глобальних проблем людства, повинен бути покладений принцип моральності, адже використання принципу «мета виправдовує засоби» неодноразово ставило людство на межу самознищення.

Сучасна міжнародна політика вимагає від її учасників виваженості у визначенні цілей, відмови від категоричності у виборі засобів, постійного співвіднесення своїх дій як з їхніми можливими наслідками, так і з загальнолюдськими моральними імперативами: опора на інтереси, що не обмежені міркуваннями власної сили та безпеки, при врахуванні потреб та інтересів інших акторів міжнародної спільноти загалом.

За умов сучасної цивілізації політична поведінка має орієнтуватися на моральні норми. Глобалізація детермінує необхідність постійної взаємодії різних акторів міжнародної політики, що значно підсилює елементи свідомого розвитку міжнародної моралі. Сучасні суспільства здебільшого прагнуть будувати цивілізовані стосунки на засадах спільних інтересів. Все частіше міжнародні організації привертають увагу світової громадськості до морального засудження війн і насильства в міжнародній політиці.

Постановка завдання

Проблема моральних цінностей, норм соціальної відповідальності та регулювання етики в міжнародній політиці є однією з найскладніших та суперечливих. Але, незважаючи на всю складність даної проблеми, соціально-політична думка шукає шляхи до узгодження політичних та моральних форм соціального життя.

Проблема етики міжнародної політики приваблює багатьох дослідників, хоча фундаментально й системно це питання українськими науковцями опрацьовано недостатньо.

Метою статті є аналіз моральних засад сучасної світової політики у глобалізованому світі.

Аналіз досліджень

Друга половина ХХ століття позначилася появою цілої низки праць відомих західних теоретиків політики, в яких були запропоновані нові підходи до вирі-

шення питання щодо можливості поєднання політики з моральними вимогами. Це – Дж. Роулз, Р. Дворкін, Б. Акерман, П. Лоренцо, К.-О. Апель, Ю. Габермас, у концепціях яких «у центрі уваги опинилися можливості включення раціональних та моральних вимірів у практично-політичні питання і де ці можливості були розцінені доволі оптимістично» [1]. Актуальні проблеми політичної моралі як прикладної професійної етики розробляють вітчизняні дослідники. Змістовні узагальнення щодо цього містяться в роботах В.І. Бакштановського, Ю.В. Соогомова, Є.К. Бистрицького, В.І. Гура, С.Т. Рябова, В.С. Пазенюка, В.А. Малахова, А.М. Єрмоленка, М.В. Поповича, В.І. Корнієнка та інших.

Основна частина

Співвідношення понять «політика» та «мораль» це невичерпна тема. Навіть ті, кого політика цікавить мало, інстинктивно відчують, що це є сферою діяльності, в якій люди володіють владою для прийняття рішень, що стосуються всіх. Досить часто і самі політики та політичні діячі використовують моральні аспекти в політичних дискусіях. В якості ключових аргументів вони звертаються до таких понять як «свобода», «справедливість», «добробут».

Більше двох тисяч років тому в античній філософії була сформульована думка, що людина є мірою всіх речей. Ця ідея присутня і в культурі східних народів. Двадцять століть назад Конфуцій проголосив, що принцип «жень» (гуманність, людяність) має бути покладений в основу відносин між людьми. У той самий час на теренах Індії зародилася думка, що тільки така перемога вважається справедливою, при якій усі однаковою мірою є переможцями і ніхто не зазнає поразки.

Зародження та розвиток міжнародної моралі відбувалося разом із накопиченням людством морального досвіду в різних сферах життя суспільства. Така мораль спиралась на соціальну реальність, звичаї, особисту мораль, елементи етикету, релігійну мораль. Ще в Давній Греції існував інститут проксенів, які брали на себе добровільні обов'язки турбуватися про місцеперебування іноземців, а рї потреби виступали з клопотанням за них перед народними зборами. Саме тому прокшеном призначали особу, яка користувалася значним впливом і авторитетом у своїй країні. Свого часу ними були філософ Демосфен, історик Фукидід тощо.

Отже, сукупність моральних норм, приписів, принципів тощо, що формувалися протягом багатовікової історії людства, призвела до інституалізації міжнародної моралі. Разом із тим, тенденція до «етицизації» міжнародно-політичної думки не була однозна-

чною. У світі існували і продовжують існувати сили, які завжди прагнули звільнитися від моральних норм у міжнародних відносинах. Суперечності цих двох точок зору зводиться до того, що державний діяч, здійснюючи зовнішню політику, не може керуватися сентиментами, альтруізмом і безкорисливістю. Державний діяч повинен дбати не про відповідність зовнішньої політики своєї країни нормам загальноприйнятої індивідуальної моралі, а про захист «національних інтересів», «інтересів безпеки» всієї нації. Згідно з такою точкою зору, «національний інтерес» і норми індивідуальної моралі перебувають у постійному і непримиренному конфлікті.

Аналізуючи проблему співвідношення моралі і політики, М. Вебер звертає особливу увагу на необхідність постійно пам'ятати про напругу між метою і засобами з етичного погляду, підкреслюючи, що «жодна етика в світі не обходить того факту, що досягнення «добрих» цілей у безлічі випадків пов'язане з необхідністю змиритися з використанням морально сумнівних або щонайменше небезпечних засобів, і з можливістю або навіть імовірністю негативних наслідків; і жодна етика в світі не може сказати: коли і в якому обсязі етично позитивна мета «освячує» етично небезпечні засоби і побічні наслідки» [2, с. 696]

Ще складніше виглядає проблема моралі в міжнародних відносинах. Тут з'являється ще одна суперечність: чи зобов'язаний міжнародний актор захищати інтереси особливої спільності, до якої він належить (держава, міжнародна організація, підприємство, соціальна група), або ж можна (і необхідно) пожертвувати ними заради блага більшої спільноти (етнічної, регіональної, загальнодемократичною, всесвітньої), за долю якої він також несе моральну відповідальність?

Проблема загострюється тією обставиною, що можливості морального вибору в сфері міжнародних (а, особливо, міждержавних) відносин виглядають обмеженими: по-перше, існуванням державних зобов'язань перед громадянами; по-друге, практично безмежною сферою морального конфлікту, на решті, по-третє, постійною можливістю збройного конфлікту, війни, що перетворює питання безпеки та виживання на першочергові для держав і відсуває тим самим турботу про мораль і справедливість на другорядний план.

Отже, який спосіб співвідносяться між собою такі поняття, як «світова політика» та «моральність». Оскільки в сучасному світі, і це важко заперечити, національна зовнішня політика будується на пріоритеті національних інтересів над загальносвітовими, то зазначене вище питання варто перевести в площину сумісності національних інтересів та моральних принципів. Іншими словами, чи можуть держави, відстоюючи свої національні інтереси, керуватися моральним імперативом?

Існує три точки зору на поставлене запитання. Прибічники однієї з них вважають, що зовнішня політика держав може (і має) бути морально орієнтованою. Більшість державних діячів сучасності та більшість міжнародних політичних документів сучасності так чи інакше згодні з цією думкою. Друга точка зору полягає в тому, що зовнішня політика

держав має бути поза-морально орієнтована. Тобто суб'єкт міжнародних відносин не заперечує моральних норм як таких, але будує свою зовнішню політику не беручи до уваги останні. І третя точка зору: політика держави не може бути морально орієнтованою, оскільки політика та моральність є несумісними. Тут ми можемо згадати політичний реалізм у веберівському розумінні і його трактування політичної моралі. За М. Вебером, властива політичній моралі необхідність вдаватися до поганих засобів знаходить своє логічне завершення у сфері міжнародних відносин. Вважаючи, що найвищою цінністю державних діячів є сила певної держави, він не тільки усуває з цієї сфери моральний вибір щодо цілей державної зовнішньої політики, але і переносить цей вибір до сфери засобів, де він також є досить обмеженим, оскільки вирішальним засобом політики Вебер називає насильство [2, с. 639].

Ще одне питання яке відносить до філософських, це критерії моральності та позаморальності в міжнародних відносинах. Тобто що саме, які дії вважати моральними, а які позаморальними, те, що для одного «добро» та «справедливість», для іншого «зло» та «несправедливість» і навпаки. Цей моральний релятивізм, пов'язаний із різноманітністю культур, соціальних статусів, особистого досвіду, потреб та інтересів всередині окремих суспільств.

Більш чітко цей релятивізм виявляється в сфері міжнародних відносин, де «моральність» трактується по-різному міжнародними акторами і нерідко це різотрактування «сприяє» виникненню міжнародних конфліктів та суперечностей. Це пов'язано, по-перше, з різницею в культурах різних народів. По-друге, з розривом у характері та змісті потреб та інтересів різних народів та держав, які в умовах глобалізації не можуть бути нівельовані. По-третє, з можливістю «силового» забезпечення своєї моральної позиції і свого національного інтересу. Ми часто чуємо про так звані «подвійні» моральні стандарти в міжнародних відносинах. Природа цих «подвійних» стандартів породжується бажанням показати в гарному світлі «своїх» і виставити в невігідному світлі «чужих». Але, разом з тим існування «подвійних» стандартів пов'язане і з відносністю моральних критеріїв, яка породжена різницею культур і соціальних просторів та мети, що переслідуються. З точки зору ліберально-демократичної свідомості, все, що сприяє утвердженню демократичних та ліберальних цінностей – благо, все, що перешкоджає цьому – зло. Звичайно, що іншим типам свідомості притаманна інша ціннісна орієнтація.

Отже, виникає питання про природу критеріїв морального і позаморального (аморального) в міжнародних відносинах і про створення кола загальних (загальноновизнаних) моральних цінностей. Щодо останніх, то ми можемо послатися на такі цінності, як «права людини», «нерозповсюдження зброї масового знищення», «захист навколишнього середовища» та інші соціально-політичні цінності з чітким моральним забарвленням. Але чи завжди норми та принципи міжнародної моралі є дієвими?

Очевидним є те, що міжнародна мораль виступає одним із елементів регуляції відносин між акторами на міжнародній арені, поряд з таким елемен-

том як *міжнародне право* та не регламентована правом *сила*, яка проявляється в різних формах (агресія, санкції, блокада) і є виявом анархії в міжнародних відносинах.

Варто зазначити, що в сучасних міжнародних відносинах, мораль і право є дієвими лише за умови силової підтримки в тому чи іншому вигляді. Міжнародне право спирається на силу держав і міжнародних організацій, застосовуючи за необхідності різного роду санкції. Мораль спирається на силу авторитета у вигляді міжнародної громадської думки. Ми є свідками ситуації, коли під гаслом захисту «прав людини» здійснюється «гуманітарна інтервенція» проти тієї чи іншої держави, і така інтервенція отримує моральне виправдання міжнародної спільноти. Все це може слугувати підтвердженням точки зору, що часто загальнолюдські моральні цінності є лише трансформованими політичними цінностями окремої частини людства, тієї яка на даному етапі розвитку людства має переважаючу силу. На думку класика політичного реалізму Г. Моргентау, «реалізм виходить з того, що всеохоплюючі моральні принципи неприйнятні щодо дій держав у їхньому абстрактно-універсальному формулюванні» [5]. Прагматичний реалізм, спрямований на забезпечення геополітичних інтересів держави, часто-густо, особливо у сучасну епоху, маскується офіційно проголошуваними ідеалістичними гаслами, високими моральними принципами справедливості, захисту добра, прав і свобод людини тощо. Проте реальна міжнародна політика держави, як правило, спрямована на досягнення лише своєї вигоди, здобуття певних переваг над конкурентами, забезпечення власних національних інтересів, часто за рахунок інших держав.

Звичайно «політика» і «мораль» є взаємовиключаючими поняттями, але є межа політичної аморальності, яка прикривається державними інтересами. «Аргументовані дискурси принципово рівноправних та рівновідповідальних представників усіх людських інтересів і домагань значущості», — вважає К.-О. Апель, є основою сучасної єдності політики й моралі. Свідомий і відповідальний політик має враховувати «інтерсуб'єктивну значущість» людських потреб, вміти вести полілог з усіма зацікавленими політичними силами. За таких умов універсальний громадський дискурс є не лише політичною, а й морально-етичною категорією. Саме тут, у концепції універсального дискурсу, «лежить точка перетину моралі та політики» [6].

Е. Дюркгейм вбачав «характерну рису моральних правил» в тому, що «вони виражають основні умови соціальної солідарності» [7]. Моральність, за його словами, «має істотною функцією зробити з нього (індивіда) невідому частину цілого і, отже, відібрати в нього дещо зі свободи його дій» [7]. Висновок Е. Дюркгейма є справедливим і щодо міжнародних відносин: мораль і в цій сфері виконує інтеграційну функцію, сприяючи включенню членів міжнародного співтовариства до світової політичної системи. Що ж стосується обмеження їхньої свободи (навколо чого ведеться стільки суперечок), то воно носить подвійний характер, будучи одночасно й обмеженням їхнього свавілля.

Аналіз літератури показує, що трактування ролі моралі в системі міжнародних відносин не має загалом фіксованої динаміки і змінюється залежно від зміни її ролі в системі регуляції останніх. Коли «мовчить (змушена «мовчати») сила, голосніше звучать голоси міжнародного права і моралі. Коли сила виходить на передній план, то мораль і право нерідко перетворюються на жалюгідне прикриття силових акцій. Але сила найчастіше «мовчить» тоді, коли їй протистоїть більш-менш рівна сила, тобто в умовах балансу сил. І, навпаки, порушення цього балансу веде в підсумку до ослаблення моральних і правових «сил стримування». Слушною тут є думка у Канта: «Держава, що має можливість не підкорятися ніяким зовнішнім законами, не буде ставити в залежність від суду інших держав той спосіб у який вона відстоює свої права ... » [8].

Узагальнюючи, можемо констатувати, що ступінь впливу моральних норм у міжнародних відносинах є прямо пропорційним балансу сил між провідними державами і їхніми союзниками.

На окрему увагу заслуговує питання про перспективу еволюції ролі моралі в міжнародних відносинах у контексті тих соціальних, політичних, економічних і культурних процесів, які охопили світ в останні десятиліття і продовжують наростати сьогодні. Це глобалізація, яка одночасно і об'єднує світ, і розриває його на частини. Це глобальна релятивізація суверенітету, пов'язана зі зміною функцій, ролі та місця держав у міжнародному співтоваристві. Це формування нового політичного порядку, який прийшов на зміну Ялтинсько-Потсдамському, але виявився у деяких відношеннях більш проблемним і конфліктним, ніж попередній.

Наукові підходи до питання еволюції моралі зводяться до наступних основних моментів:

1) зростання тенденцій формування глобальних параметрів морального регулювання у світовому співтоваристві. У сучасних умовах свідомість людей усе більш виходить з-під впливу національних політичних і державних інститутів. Результатом цього стало збагачення останнім часом категоріального апарату новим поняттям – «самосвідомість цивілізацій»;

2) визнання низкою аналітиків спеціальної галузі морального пізнання - міжнародної моралі, глобальної етики. Про самостійний статус міжнародної моралі Г. Дмитрієва говорить так: «Морально-політична модель безпечної світу, яка, будучи моральною цінністю, сприяє моральному оздоровленню міжнародного співтовариства, проникненню моралі в політику» [9].

3) космополітична (глобалістська) концепція моралі – її прихильники виступають за перетворення міжнародної моралі на щось подібне до наддержавного права. Вони вважають, що глобальна мораль повинна відкрити шлях для втручання у внутрішні справи інших держав.

Висновки

Підводячи підсумки проведеного аналізу, підкреслимо, що проблема моральних цінностей і норм в міжнародних відносинах є однією з найскладніших і суперечливих. Аналіз різних концепцій співвідно-

шення моралі і політики в міжнародних відносинах показує наявність різних підходів до зазначеної проблематики: по-перше, це ідеї пріоритету політики над мораллю, раціоналізації та аморалізації світової політики, підпорядкування політики інтересам однієї держави або однієї групи держав; по-друге, це наявність концепції політичної етики у світовій політиці, автори якої вважають, що є політична етика, яка є професійною мораллю з тією, відмінністю від інших видів професійної моралі, що володіє в найкращому разі рекомендаційним голосом стосовно політики, але ніяк не вирішальною; по-третє – ідеї «паралельної» еволюції моралі і політики. Відповідно до цього ідеями стверджується, що політика і мораль теоретично мають шанси об'єднатися у синтезі на основі гуманістичних цінностей, але лише в результаті тривалого процесу розвитку світової політики на основі демократичних цінностей і їхньої інтелектуалізації. І останній підхід, який утверджує пріоритет моральних, загальнолюдських цінностей, норм міжнародного та гуманітарного права, над політикою в міжнародних відносинах.

Але разом з тим, незважаючи на відносний характер моралі в світовій політиці, про що вже зазначалося, мінімальний моральний імператив між-

народно-політичної поведінки вимагає від кожного державного актора керуватися необхідністю збереження інших легітимних учасників міжнародних відносин, тобто того «мінімального добра, без якого все зникне» [3, с. 432].

Список літератури

1. Мотрошилова Л. Н. О лекциях Ю. Хабермаса в Москве и об основных понятиях его концепции // Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность. – М., 1993. – С. 175.
2. Вебер М. Политика как призвание и профессия // М. Вебер. Избранные произведения. — М., 1990, с. 696.
3. Holsti K.J. International Politics. A Framework for Analysis. — N.Y., 1967, p. 432.
4. Hoffmann S. Duties Beyond Borders: On the Limits and Possibilities of Ethical International Politics. — New York, 1981, p. 25-28.
5. Моргантау Г. Политические отношения между нациями. Борьба за власть и мир // Социально-политический журнал. 1997. № 2. С. 189 – 201.
6. Ермоленко А.Н. Комунікативна реконструкція практичного розуму: етика та політика // Ермоленко А.М. Комунікативна практична філософія. — К., 1999.
7. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда // Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии. – М., 1991., С. 369.
8. Кант И. К вечному миру / Кант И -М., Московский рабочий – 1989., С. 39
9. Дмитриева Г. К. Мораль и международное право / Г. К. Дмитриева. —М., 1991.

Т. Пода

ЭТИКО-ФИЛОСОФСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ ГЛОБАЛИЗОВАННОГО МИРА

В статье проведен анализ нравственных основ международных отношений глобализованного мира, общих и высших интересов человечества как морально-правовых принципов цивилизационного развития человечества в эпоху глобализации.

Ключевые слова: международная мораль, национальные ценности, общечеловеческие ценности, мягкая сила.

T. Poda

ETHICS AND PHILOSOPHICAL DIMENSION OF INTERNATIONAL RELATIONS IN THE GLOBALIZED WORLD

The article analyzes the moral foundations of international relations in globalized world, general and higher interests of humanity as a moral and legal principles of civilizational progress of mankind in the era of globalization.

Keywords: international morality, national values, universal values, soft power.

УДК 291.11

О.М. Сідоркіна

ДУХОВНИЙ ПРОСТІР СУСПІЛЬСТВА ТА ОСОБИСТОСТІ: УЯВЛЕННЯ І СПРИЙНЯТТЯ

Навчально-науковий Гуманітарний інститут
Національного авіаційного університету

Анотація. У статті розглядаються особливості сприйняття духовного простору у колективній свідомості, формування уявлень про головні його елементи.

Ключові слова: духовний простір, колективна свідомість, уявлення, сприйняття, духовно-емоційний аспект, релігійна свідомість.

Вступ

Кардинальні суспільні перетворення у постсоціалістичних країнах супроводжувалися появою якісно нових процесів і явищ у духовній сфері життя, які розгорталися у суперечливих і навіть дихотомічних формах, визначаючи в кінцевому підсумку багатовекторність та нелінійний характер їх розвитку. Духовна складова сучасного суспільства (і духовний простір зокрема) відображаючи процеси у матеріальній сфері і одночасно впливаючи на соціальні умови життя, набула загального характеру нестійкості та концептуального різноманіття надаючи відповідних імпульсів всій соціальній системі. Саме у полі духовного простору знаходять безпосередній та концентрований вираз різні варіанти емоційного і

духовного пафосу, що відбиває емоційно-психологічний стан релігії і культури конкретного соціуму та впливає на формування специфічного типу усвідомлення та сприйняття індивідом себе і свого місця у даному просторі. У зв'язку із сучасними кризовими подіями *актуальним* є дослідження своєрідності духовно-емоційної складової процесів у духовному просторі, особливостей сприйняття цього простору колективною свідомістю, формування уявлень про головні його елементи.

Аналіз досліджень і публікацій

Духовно-емоційна, психологічна складова духовного простору в різних своїх аспектах знаходила своє висвітлення переважно в галузі літературознавства та мистецтвознавства, коли досліджувався